

Indonesisch geweld tegen de burgerbevolking in West-Java, 1945-1949. Een verkenning

Tom van den Berge

Inleiding

In de niet-Nederlandse geschiedschrijving is de Indonesische Revolutie (1945-1949) lange tijd onverbrekkelijk verbonden geweest met heroïek, romantiek en eensgezindheid in de strijd. Strijdend voor een onafhankelijke Republiek Indonesië zouden vastberaden Indonesische nationalistinnen het wankelende Nederlandse koloniale rijk ten val gebracht hebben: geweld was militair geweld. Wat in die geschiedschrijving buiten beschouwing bleef, gemarginaliseerd of als vanzelfsprekend gezien werd – het was immers een revolutie – was het Indonesische geweld tegen de Nederlandse, Indo-Europese, Chinese en Indonesische burgerbevolking.

Sinds een aantal jaren echter wordt in de niet-Nederlandse geschiedschrijving het Indonesische geweld geproblematiseerd. In 2008 noemde de Australische historicus Robert Cribb de Indonesische moorden en slachtpartijen op Nederlanders en Indo-Europeanen die plaatsvonden tijdens de *bersiap* (oktober 1945 – maart 1946) een ‘kortstondige genocide’.¹ Cribb verklaart dat de moorden uit loyaliteit en uit de blinde woede van op hol geslagen massa’s voortkomen. De Amerikaanse historicus William H. Frederick nuanceerde Cribb’s verklaringen. Op basis van zijn onderzoek naar de moorden op Nederlanders en Indo-Europeanen in Oost-Java toont Frederick aan dat deze bepaald niet ‘kortstondig’ waren en zich opnieuw voordeden na de twee Nederlandse militaire acties van juli 1947 en december 1948.² De daders van het geweld in Oost-Java waren geen in extase geraakte massa’s, maar behoorden tot de goed opgeleide, politiek actieve stadsjeugd, die op een systematische manier martelden en moordden.

Hoewel het Indonesische geweld tegen de Chinese burgerbevolking een lange geschiedenis heeft, is er over dat geweld tijdens de Revolutie

¹ R. Cribb, ‘The Brief Genocide of Eurasians in Indonesia, 1945/46’ in: A. Dirk Moses ed., *Empire, Colony, Genocide. Conquest, Occupation, and Subaltern Resistance in World History* (New York, NY en Oxford 2008) 424-439.

² W.H. Frederick, ‘The Killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s National Revolution (1945-49). A “Brief Genocide” Reconsidered’, *Journal of Genocide Research* 14.3-4 (2012) 359-380.

betrekkelijk weinig bekend. De Amerikaanse historicus Mary Somers Heidhues concludeert in een artikel uit 2012 dat het Indonesisch geweld tegen Chinezen niet kan worden gelijkgesteld aan genocide. Voor een genocide is het aantal slachtoffers te laag en ontbreekt het bewijsmateriaal dat de daders de bedoeling hadden de Chinezen als groep uit te roeien. Er is hoogstens sprake van ‘genocidal incidents’.³ De Indonesische historicus Ravando lijkt met de titel van zijn MA-scriptie, waarop hij in 2014 aan de Universiteit Leiden afstudeerde, Somers Heidhues’ conclusie te weerspreken. Die titel luidt namelijk “Now is the time to kill all Chinese!”.⁴ In zijn scriptie, waarin hij het bloedbad analyseert dat Indonesiërs in 1946 onder de Chinese bevolking van Tangerang aanrichtten, gebruikt Ravando de term genocide echter niet.

In de Nederlandse geschiedschrijving over het Indonesische geweld tijdens de Revolutie staat de *bersiap* centraal. In haar studie *Bersiap in Bandoeng* uit 1989 verklaart Mary C. van Delden het Indonesische geweld uit het ontbreken van alle ‘regulering’, het wegvallen van alle ‘sociale beheersingselementen’ en de afwezigheid van een Republikeins geweldsmonopolie.⁵ Desondanks benadrukt Van Delden dat de Indonesische gewelddaden tegen de Nederlanders en de Indo-Europeanen stelselmatig plaatsvonden.⁶ H.Th. Bussemaker noemt in zijn studie *Bersiap! Opstand in het paradijs*, die hij in 2005 publiceerde, een aantal factoren voor de agressie van Indonesische strijdgroepen tegen de Indo-Europeanen. Zij hadden zich voor en tijdens de oorlog afzijdig gehouden van de Indonesische bevolking, zij hadden hun vreugde geuit over de Japanse capitulatie, maar het was vooral de vorming door Indo-Europese jongeren van knokploegen waardoor alle Indo-Europeanen de vijanden van het Indonesische volk werden.⁷ Op de vraag of de *bersiap* een ‘ethnische

³ M. Somers Heidhues, ‘Anti-Chinese Violence in Java during the Indonesian Revolution, 1945-49’, *Journal of Genocide Research* 14.3-4 (2012) 381-401: 396.

⁴ Ravando, “Now is the Time to Kill All Chinese”. Social Revolution and the Massacre of Chinese in Tangerang, 1945-1946’, MA-scriptie, Universiteit Leiden, 2014.

⁵ M.C. van Delden, *Bersiap in Bandoeng. Een onderzoek naar geweld in de periode van 17 augustus 1945 tot 24 maart 1946* (Kokengon 1989) 177-178.

⁶ Ibidem, 178-179.

⁷ H.Th. Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs. De Bersiap-periode op Java en Sumatra 1945-1946* (Zutphen 2013) 15-19, 328-329.

schoonmaak' was geeft Bussemaker in zijn studie geen eenduidig antwoord. Het woord genocide gebruikt hij niet.

Zijn er over het Indonesische geweld tegen de Nederlandse, de Indo-Europese en de Chinese burgerbevolking een paar monografieën, een handvol artikelen en een enkele scriptie beschikbaar, over het Indonesische geweld tegen de Indonesische burgerbevolking is tot op heden niets gepubliceerd. Wel wordt er in de hierboven genoemde publicaties naar dit geweld verwezen. Volgens Cribb werden die Indonesiërs slachtoffer van geweld die zich voorstanders toonden van een Nederlandse terugkeer.⁸ Somers Heidhues constateert dat het geweld vooral gericht was tegen Indonesische leiders die hadden samengewerkt met het Nederlands bestuur.⁹ Frederick gaat op basis van zijn onderzoeksresultaten een stap verder en concludeert dat veel Indonesiërs, 'and not only those associated with "Dutchness"', werden vermoord tijdens 'waves of spy hysteria' die gedurende de gehele Revolutie over Oost-Java rolden.

Dit artikel is een verkenning van de aard en omvang van het geweld – in het bijzonder ontvoering en moord – dat Indonesische bendes, milities en militairen tijdens de Revolutie gebruikt hebben tegen de burgerbevolking. In dit kader beperk ik mij tot het geweld tegen de Indonesische burgerbevolking zoals dat heeft plaatsgevonden in West-Java. Ervan uitgaande dat dit geweld in samenhang met het geweld tegen andere bevolkingsgroepen moet worden bestudeerd, bespreek ik – zij het summier – eerst het Indonesische geweld tegen Nederlanders, Indo-Europeanen en Chinezen. Vervolgens bespreek ik – enigszins uitgebreider – het Indonesische geweld tegen Indonesische boeren, burgers, bestuurders en politieambtenaren.

Kenmerkend voor het Indonesisch geweld tegen de burgerbevolking is – en daarmee sluit ik aan bij Remco Rabens bijdrage in *Journal of Genocide Research* uit 2012 – dat het gericht was tegen individuen en groepen die beschouwd werden de terugkeer van de koloniale verhoudingen te steunen, wat zou ingaan tegen de belangen van het Indonesische volk. De daders noemden hun slachtoffers Nica-honden als zij Nederlanders of Indo-Europeanen waren, Nica-spionnen of Nica-slaven als zij Nederlandsgezinde Indonesiërs waren en Nica-Chinezen als zij Chinezen waren, waarbij Nica staat voor Netherlands Indies Civil Administration. De Nica was een organisatie die in april 1944 door minister van Koloniën H.J.

⁸ Cribb, 'The Brief Genocide', 436.

⁹ Somers Heidhues, 'Anti-Chinese Violence', 382.

van Mook in samenspraak met generaal Douglas MacArthur, opperbevelhebber van de South West Pacific Area, was opgezet om het Nederlandse gezag te herstellen in de Indonesische gebieden die door de Amerikaanse strijdkrachten op de Japanners heroverd werden. Voor Indonesiërs die streefden naar honderd procent onafhankelijkheid werd Nica een scheldwoord voor wie Nederlander was en voor wie Nederlanders steunde. Ook nadat de naam in januari 1946 gewijzigd werd in AMACAB (Allied Military Administration Civil Affairs Branch) bleven Indonesiërs het scheldwoord Nica gebruiken.

Bovenal maakt een bestudering van het Indonesisch geweld tegen de burgerbevolking duidelijk dat het beeld van heroïek, romantiek en eensgezindheid in de strijd heroverweging verdient. Wie uitsluitend het geweld tegen Nederlanders en Indo-Europeanen of het geweld tegen Chinezen bestudeert, loopt het gevaar alsnog de indruk te wekken dat de Indonesiërs een eensgezinde strijd voerden. De bestudering van het Indonesisch geweld tegen Indonesiërs toont echter aan dat die eensgezindheid een mythe is en dat de onafhankelijkheidsoorlog evenzeer een burgeroorlog was. Die burgeroorlog zou, in het geval van West-Java, tot in de jaren zestig voortduren.

Dit artikel is voornamelijk gebaseerd op Nederlandse bronnen die zich in het Nationaal Archief in Den Haag bevinden. Ik heb gebruik gemaakt van materiaal uit het archief van de Procureur-Generaal bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië. Dat materiaal bestaat vooral uit de 'Loyaliteits- en intelligence rapporten, opgemaakt door de Afdeling Politieke Zaken van het Hoofd Tijdelijk Bestuur van West-Java', waarin melding wordt gemaakt van ontvoeringen, verminkingen, mishandelingen, moorden, plunderingen en brandstichtingen. Tevens heb ik gebruik gemaakt van Nederlandse en Indonesische documenten uit het archief van de Netherlands Forces Intelligence Service (NEFIS), de latere Centrale Militaire Inlichtingendienst (CMI) in Nederlands-Indië. Vooral de dossiers over de in de bersiap gepleegde moorden zijn daarbij van belang geweest. De Indonesische documenten, die ik geraadpleegd heb, zijn tijdens de Revolutie door Nederlandse militairen buitgemaakt. Het betreft in het bijzonder documenten van de Daroel Islam, de Islamitische Staat.

Bestuur, politie en inlichtingendienst hadden belang bij het nauwgezet registreren van Indonesische misdrijven. Het was een legitimatie voor hun aanwezigheid en hun optreden. In de rapporten worden de naam, de woonplaats en de functie van de slachtoffers, evenals de datum en het

tijdstip van het misdrijf gegeven. Vaak worden ook de daders van het misdrijf met name genoemd. Deze gegevens lijken betrouwbaar, maar we moeten rekening houden met overregistratie en met de mogelijkheid dat de anonieme daders Nederlandse militairen waren.

Om het Indonesisch geweld tegen de burgerbevolking tijdens de Revolutie in al zijn complexiteit te analyseren, zou onderzoek gedaan moeten worden naar de in deze periode voorkomende gewelddaden in geheel Indonesië. Een dergelijke aanpak zou echter, zoals Frederick terecht stelt, 'a book-length study' vereisen.¹⁰ Wat nu volgt is daarom slechts een verkenning.

Nederlanders en Indo-Europeanen

We kunnen het Indonesisch geweld tegen de Indonesische burgerbevolking tijdens de onafhankelijkheidsstrijd (1945-1949) niet los zien van dat geweld tegen de Nederlandse, Indo-Europese en Chinese burgerbevolking. We moeten het Indonesisch geweld in zijn onderlinge samenhang bestuderen om stellingen als die van Frederick te kunnen nuanceren:

in a decolonization process in which most Indonesians most of the time took ethnic identity to be a reliable key to national loyalty.¹¹

Stellingen als deze negeren namelijk de in deze jaren alomtegenwoordige dreiging van Indonesisch geweld tegen Indonesische boeren, burgers en bestuurders.

Tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd zijn er door Indonesisch geweld tienduizenden burgers om het leven gekomen. Wordt het aantal Nederlandse en Indo-Europese burgerslachtoffers geschat op 25 à 30.000 – dat was toen tien procent van de totale Nederlandse en Indo-Europese bevolking¹² – en wordt het aantal Chinese burgerslachtoffers geschat op 10.000,¹³ naar het aantal Indonesische burgerslachtoffers dat door Indonesisch geweld is omgekomen is het gissen. De Australische historicus Adrian Vickers schat het aantal Indonesiërs dat in het gevecht is

¹⁰ Frederick, 'The Killing of Dutch and Eurasians', 361, 375-376.

¹¹ Ibidem, 375.

¹² Ibidem, 369.

¹³ Somers Heidhues, 'Anti-Chinese Violence', 396.

omgekomen op 45.000 à 100.000. Het aantal Indonesische burgerslachtoffers schat hij op 25.000 à 100.000.¹⁴ Hoeveel Indonesische burgers door Indonesisch geweld en hoeveel van hen door Nederlands militair geweld om het leven zijn gekomen blijft onduidelijk. Deze aantallen verbleken echter bij de 2,4 miljoen Indonesiërs die in deze jaren, volgens de econoom en historicus Pierre van der Eng, van honger en dorst en van gebrek en ellende omkwamen.

Het berekenen van het precieze aantal slachtoffers van geweld – laat staan het achterhalen van hun identiteit – is onbegonnen werk. Documentatie daarover ontbreekt. De dode lichamen zijn inmiddels opgenomen in de Indonesische aarde, opgegaan in de Indonesische lucht en opgelost in de Indonesische wateren. Toch is er ooit geprobeerd de slachtoffers te registreren. Op 1 juni 1946 werd in Batavia het bureau Gravendienst van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) opgericht. Het doel van de Gravendienst was om de in Nederlands-Indië en daarbuiten liggende graven van KNIL-militairen en van burgers van alle nationaliteiten ‘onzer overzeesche gewesten’, die waren omgekomen door het Japanse geweld tijdens de oorlog en door het geweld van ‘extremisten’ tijdens de bersiap, te traceren, te identificeren, te registreren en deze zodoende ‘te onttrekken aan de vergetelheid’. De Gravendienst verzocht ieder die inlichtingen kon verschaffen over graven op erven en over lijken in putten om contact op te nemen met de dienst.¹⁵ En inlichtingen is wat de dienst kreeg.

Op 11 juli 1946 tijdens een opgraving van een Chinese dodenakker ten oosten van Batavia werden door de Gravendienst de stoffelijke resten aangetroffen van een circa 25-jarige vrouw en een circa 2-jarig kindje. Beiden hadden donkerblond haar. Zij konden worden geïdentificeerd als mevrouw H.M. van Buuren-Prins en haar dochtertje E.M.C. van Buuren. Er werden op die dodenakker nog vier graven gevonden. Hoewel van de stoffelijke resten het geslacht, de lengte, de leeftijd en de haarkleur bepaald konden worden, bleek identificatie niet mogelijk.¹⁶ Deze zes slachtoffers

¹⁴ A. Vickers, *A History of Modern Indonesia* (Cambridge 2005) 100-101.

¹⁵ ‘Gravendienst opgericht. Tot opsporing van gesneuvelden’, *Nieuwe Courant*, 12 juni 1946, p. 1; ‘Bureau Gravendienst’, *Het Dagblad*, 11 juni 1946, p. 1; zonder titel, *Het Dagblad*, 24 juni 1946, p. 2.

¹⁶ Nationaal Archief, Den Haag, Netherlands Forces Intelligence Service en Centrale Militaire Inlichtingendienst in Nederlands-Indië (hierna NA, NEFIS en

behoorden tot de 18 Nederlanders die op 7 oktober 1945 door drie gewapende Indonesiërs gedwongen werden de trein waarin zij zaten op station Krandji te verlaten. Daar wachtte een grote menigte hen op die hen bedreigde met slag-, steek- en vuurwapens.¹⁷ De Nederlanders moesten al hun geld en kostbaarheden afgeven. Vervolgens werden zij in drie groepen gesplitst. Een groep van vier werd in de gevangenis van Bekasi geïnterneerd. De veertien overigen werden nog op dezelfde dag om het leven gebracht.¹⁸

Op 17 juli, 19 juli, 30 juli en 14 augustus 1946 deed de Gravendienst op een begraafplaats in de kampong Krandji wederom opgravingen. Op aanwijzing van kampongbewoners werden de stoffelijke resten van 16 personen gevonden. In totaal trof de Gravendienst dus de stoffelijke resten aan van 22 personen. Als zich onder hen de 14 Nederlanders bevonden, die in oktober 1945 uit de trein waren gehaald, dan blijven er 8 onbekende personen over. Dat zouden Nederlanders kunnen zijn geweest die op andere data uit treinen zijn gehaald en vermoord.

De toedracht van de Krawangmoorden verschaft ons inzicht in het geweld waaraan Indonesiërs blootstonden tijdens de slachtpartijen op Nederlanders en Indo-Europeanen. Zo bevond zich onder de 8 onbekende personen ook een circa 25-jarige man met zwart haar op wie een leren riem en resten van jute gevonden werden, wat erop zou kunnen wijzen dat hij een Indonesische politieman is geweest.¹⁹ En op die manier liet de aanvoerder (*panglima*) van de drie Indonesiërs die verantwoordelijk waren voor de ontvoering van de Nederlanders uit de trein op station Krandji, hen doden omdat zij de buit voor zichzelf zouden hebben gehouden en niet aan hem hadden afgestaan.

De toedracht van deze moorden verschaft ons overigens ook inzicht in de machtsverhoudingen in het gebied ten oosten van Batavia. De vier Nederlanders die in de gevangenis van Bekasi en later in het Landhuis

CMI), 2.10.62, inv. nr. 2030, 'Betreffende Krandji en omgeving', 6 oktober 1946, p. 2.

¹⁷ NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 2030, G. Aalbertsberg, 'Verslag van de belevenissen van Mevrouw Prins, echtgenoot van den directeur van het Krankzinnigengesticht te Buitenzorg van haar belevenissen tusschen 7 en 21 October 1945', z.d., p. 1.

¹⁸ NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 2030, 'Betreffende Krandji en omgeving', 6 oktober 1946, p. 1.

¹⁹ NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 2030, 'Betreffende Krandji en omgeving', 6 oktober 1946, p. 3.

Tamboen geïnterneerd zaten, werden op 21 oktober bevrijd door de Republikeinse minister van Propaganda Amir Sjarifoedin in eigen persoon. De minister en zijn gevolg moesten zich echter wel door de *panglima* laten ontwapenen. Blijkbaar had de Republikeinse regering in Krawang niets in te brengen.²⁰ Het dossier dat NEFIS hierover heeft aangelegd is getiteld Krawangmoorden. Behalve dit dossier bevat het NEFIS-archief voor West-Java dossiers over de Serang- en Soebangmoorden, de Bandoeng- en Bataviamoorden, de Garoet-, de Koeningan- en de Soekaboemimoorden.

Chinezen

Somers Heidhues, verwijzend naar Mark Levene's *Genocide in the Age of the Nation-State*, beschouwt de Chinezen tijdens de Indonesische Revolutie als 'a surrogate for the resented colonial masters [...], for perpetrators often "sam" their victims as "representing" something else'.²¹ De Chinezen symboliseerden voor de Indonesiërs het door hen gehate koloniale gezag. Een van die symbolen was de Chinese vrouw die in maart 1946 in Batavia door pemoeda's (nationalistische jongeren) met een koevoet werd doodgeslagen omdat zij een Nica-spionne zou zijn.²² Symbolen waren de dertig vooraanstaande Chinese inwoners van Soekaboemi die in januari 1947 in verzekerde bewaring werden gesteld op basis van de beschuldiging dat zij Nica-spion waren.²³ En symbolen waren ook de Chinese gezinnen van Tangerang, onder wie bejaarden, zieken en pasgeborenen, die in juni 1946 overhaast moesten vluchten toen troepen van de Laskar Rakjat, het volksleger, luid schreeuwend '*bikin abis Tjina sebab andjing Nica*' – maak de Chinezen af, want het zijn Nica-honden – hun desa's en kampongs

²⁰ NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 2030, G. Aalbertsberg, 'Verslag van de belevenissen van Mevrouw Prins, echtgenoot van den directeur van het Krankzinnigengesticht te Buitenzorg van haar belevenissen tusschen 7 en 21 October 1945', z.d., p. 4.

²¹ Somers Heidhues, 'Anti-Chinese Violence', 397.

²² Nationaal Archief, Den Haag, Procureur-Generaal bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië, 1945-1950 (hierna NA, PG), 2.10.17, inv. nr. 1053, Territoriaal Commando, Inlichtingen Dienst, 9 juli 1946.

²³ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1059, NEFIS Buitenpost Buitenzorg, W.P.G. de Vrijer, aan hoofd NEFIS BK Batavia, 9 januari 1947.

binnendrongen.²⁴ Honderden en nog eens honderden Chinezen, symbolen van het gehate koloniale gezag die niet hadden kunnen vluchten, moesten alle hoop laten varen in de hel van Tangerang.

In juni 1946 richtten Indonesische burgers en soldaten een bloedbad zonder weerga aan onder de Chinese inwoners van Tangerang en omstreken. Tangerang, een stad ten westen van Batavia, was in mei van dat jaar gedeeltelijk door Nederlandse troepen bezet. Trok het Republikeinse leger zich terug ten westen van de rivier Tjisedane, de eenheden van de Laskar Rakjat besloten te blijven om de Nederlanders te bestrijden en de Chinezen te vermoorden. Dagen achtereen trokken zij, bijgestaan door de lokale bevolking, moordend en plunderend door de Chinese wijken. Meer dan 15.000 Chinezen wisten naar Batavia te ontkomen. Na afloop van de moordpartijen en de plundertochten werden de Chinese wijken in brand gestoken. Tijdens een verkenningsvlucht had een piloot van de Royal Air Force waargenomen dat een aaneengesloten gebied van meer dan honderd vierkante mijl was afgebrand of nog brandde. De hitte van het vuur kon door hem nog op een hoogte van tweeduizend voet gevoeld worden.²⁵ Chinese bronnen schatten het aantal doden van het bloedbad op 1085. Het Republikeinse dagblad *Merdeka* (Vrijheid) schatte het aantal doden op 132.²⁶

De rapporten van het Hoofd Tijdelijk Bestuur West-Java noch de NEFIS-rapporten maken melding van slachtoffers onder de Indonesische burgerbevolking tijdens het moorden en plunderen in Tangerang. Deze zouden bijvoorbeeld gevallen kunnen zijn als gevolg van onenigheid over het verdelen van de buit, het weigeren mee te doen aan de slachtpartijen of het beschermen van de Chinese burgerbevolking. In de loyaliteitsrapporten is er alleen sprake van de vlucht van een loerah – een dorpshef – omdat hij de veiligheid van zijn kampong niet meer kon waarborgen.²⁷ Wel is bekend – althans uit de Nederlandstalige pers in Batavia – dat er een terreur ‘van de ergste soort’ bestond voordat Nederlandse troepen Tangerang bezetten. De Tentara Republik Indonesia (TRI, Leger van de Republiek

²⁴ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1053, Intelligence Rapport van het Territoriaal Commando Batavia, No. 6, 1 juli 1946.

²⁵ ‘Het drama in het Tangerangse. Zorg voor de getroffen’, *Het Dagblad*, 7 juni 1946, p. 1.

²⁶ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1048, ‘Rapport Intelligence & Loyaliteitsonderzoek’, nr. 182, 23 juli 1946; Ravando, “Now is the Time to Kill All Chinese”, 75-76.

²⁷ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1048, ‘Rapport Intelligence & Loyaliteitsonderzoek’, nr. 162, 29 juni 1946.

Indonesië) wilde de Nederlanders tonen dat de bevolking geheel achter de Republiek stond en niets van samenwerking met de Nederlanders moest hebben. Daarom werd de bevolking door de TRI gedwongen te evacueren. ‘Bij deze evacuatie zijn allerlei middelen toegepast, tot vrouwenroof toe [...]. Elk rapport betreffende de toestanden in Tangerang, spreekt van beestachtigheden van de ergste soort.’ De TRI zou ook een loerah hebben ‘verwijderd’ en hebben vervangen door een ‘berucht individu’, die een schrikbewind uitoefende.

Onder zijn bestuur patrouilleerde de TRI intensief door de kampongs. Deze patrouilles hadden het karakter van een rooftocht. Zij hadden óók ten doel: handhaving van het strenge verbod om levensmiddelen naar Batavia te vervoeren. Wie hiervan verdacht werd, werd beschouwd als ‘spion’ en zonder pardon afgemaakt.²⁸

Het motief voor ‘Tangerang’ was volgens de Republikeinse pers wraak. Het dagblad *Ra’jat* (Het Volk) zag in Tangerang een vergelding voor de slachting onder de Indonesische burgerbevolking die Nederlandse militairen in april 1946 bij de bezetting van Pesing hadden aangericht. In die gelederen zouden Chinezen hebben meegevochten. De schuld voor het bloedbad legde het dagblad bij de Nederlanders en bij de Chinezen zelf. Het dagblad *Merdeka* (De Onafhankelijkheid) had een aantal verklaringen voor Tangerang: Chinezen waren door de Nica bewapend en hadden op Indonesische burgers – ook op kinderen – geschoten; Chinezen werden door de Nica gebruikt om strijders van de Laskar Rakjat op te sporen; Chinese Nica-agenten zouden huizen van Indonesiërs in brand hebben gestoken.²⁹ Volgens een officiële medewerker van het Chinese Rode Kruis hadden de leiders van de Laskar Rakjat de aanval op de Chinezen zorgvuldig voorbereid. Zij hadden besloten alle Chinezen ten westen van Tangerang te doden omdat zij beschouwd werden als spionnen voor hun familieleden, die in het door Nederlanders bezette gebied woonden en die bij de leiders van de Laskar Rakjat bekend stonden als ‘Nica-Chinezen’.³⁰

²⁸ ‘Hoe de TRI in Tangerang huishield. Ontstellende rapporten’, *Het Dagblad*, 4 juni 1946, p. 1; ‘Het schrikbewind in Tangerang. Gruwelijk machtsmisbruik van de TRI’, *Nieuwe Courant*, 6 juni 1946, p. 1.

²⁹ Ravando, “‘Now is the Time to Kill All Chinese’”, 81.

³⁰ ‘Het drama in het Tangerangse. Zorg voor de getroffen’, *Het Dagblad*, 7 juni 1946, p. 1; ‘Sjahrir betuigt zijn spijt over massamoord. Chinezen bij duizenden gedood’, *Het Vrije Volk*, 7 juni 1946, p. 1.

Indonesische boeren en burgers

Overall in West-Java – in Serang en Rangkasbitoeng, in Batavia en Buitenzorg, in Soekaboemi en Tjiandjoer, in Krawang en Poerwakarta, in Bandoeng en Tjimahi, in Garoet en Tasikmalaja, in Tjirebon en Madjalengka – hebben Indonesische boeren en burgers een hoge prijs moeten betalen voor de onafhankelijkheid. Wie voor de Nederlandse overheerser spioneerde, wie met hem samenwerkte of wie aan hem goederen leverde, die werd door ‘bendes’ en milities ontvoerd en vermoord, diens huis werd door hen geplunderd en in de as gelegd. In de ‘Loyaliteits- en Intelligence Rapporten’, die zijn opgemaakt door de Afdeling Politieke Zaken van het Hoofd Tijdelijk Bestuur (HTB) van West-Java, is het jaar in jaar uit een opeenstapeling van ontvoeringen, moorden, plunderingen en brandstichtingen. ‘Nica-spionnen’ stonden nummer één op de dodenlijst. In december 1945 werden in Meester Cornelis, Batavia, twee vrouwen en een man ‘in het openbaar afgeslacht’, omdat zij verdacht werden van Nica-spionage.³¹ In juli 1947 werd in Buitenzorg door de Gravendienst een man opgegraven, die eind 1945 vermoord was door ‘extremisten’, omdat ook hij verdacht werd van spionage voor de Nica.³² In maart 1949 werd in Tjiandjoer een zekere Nji Ipah door een ‘goed bewapende bende’ van 14 man ontvoerd en vermoord, aangezien zij ervan verdacht werd een spionne van de CMI te zijn.³³

Ook ‘Nica-slaven’, Indonesiërs die in dienst waren van Nederlanders, werden door gangsters, revolutionairen, militairen en islamisten bespot en bedreigd, getjoelikt en getjintjand – ontvoerd en in stukken gehakt – of ter dood gebracht. Zo moesten de Indonesische werknemers van de Nederlandse rubberonderneming Klappanoenggal, die gelegen was in het regentschap Buitenzorg, het zwaar ontgelden. In maart 1947 werd een mandoer met gewerschoten gedood, omdat hij zich bereid verklaard had om weer in dienst te treden bij zijn oude werkgever. In dezelfde maand werd iemand vermoord door vijf met vuurwapens

³¹ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1047, ‘Rapport Intelligence & Loyaliteitsonderzoek’, nr. 18, 18 december 1945.

³² NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1077, ‘Maandverslag over de maand Juli 1947 van de tijdelijke bestuursdienst te Buitenzorg’, z.d., p. 5.

³³ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1098, Djanakoem Natasoebrata, chef der Negara Recherche, ‘Crimineel verslag over de maand April 1949 van de Regentschappen in de Negara Pasundan’, 15 mei 1949, p. 20.

uitgeruste Indonesiërs, omdat hij was voorgedragen voor de post van mantri. In april werd een van de tappers van de onderneming, onder de beschuldiging ‘een Nica-slaaf te zijn, ontvoerd door drie mannen. Hij wist echter te ontluchten en op de onderneming terug te keren.³⁴ In juli 1948 werd alsnog een Indonesische employé van de rubberonderneming Klappanoenggal vermoord.³⁵

Zelfs Indonesiërs die hun waar verkochten aan Nederlanders, Indo-Europeanen en Chinezen waren hun leven niet zeker. In oktober 1945 had de Republikeinse regering in Batavia opgeroepen tot een voedselboycot van alle Europeanen.³⁶ Pasar Roempoet in Menteng Poeloe, Batavia, een markt die vaak door Europeanen en bedienden van Europeanen werd bezocht, werd bewaakt door pelopors en pemoeda's. De verkopers durfden hun waar niet te verkopen en de kopers werden bedreigd.³⁷ In maart 1946 verbood de TRI Indonesische verkopers het vervoer van koopwaar van Tangerang naar Batavia. Overtreders van het verbod zouden met de kogel worden gestraft.³⁸ Pa Djoemhaja, verkoper in Tjibatoe, werd in september 1947, vermoord omdat hij eieren had verkocht in Soekaboemi.³⁹

Indonesische politie- en bestuursambtenaren

Overall in West-Java – van Tjilegon tot Tjirebon – verkeerden boepati's, wedana's en loerachs (regenten, districts- en dorpschoufden) voortdurend in gevaar zo niet vermoord dan toch ontvoerd of – in het gunstigste geval – uit hun functie gezet te worden.⁴⁰ In december 1945 werd in Rangkasbitoeng

³⁴ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1050, 'Rapport Intelligence & Loyaleitsonderzoek', nr. 393, 28 mei 1947.

³⁵ 'Bedreigd pionierswerk der teruggekeerde Javaplanters. Terreur tegen het oeconomische herbouwwerk in Indonesië', *Het Nieuwsblad voor Sumatra*, 11 augustus 1948, p. 3.

³⁶ Bussemaker, *Bersiap!*, 130.

³⁷ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1047, 'Rapport No. 5', 5 december 1945.

³⁸ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1047, 'Rapport Intelligence & Loyaleitsonderzoek', nr. 73, 1 maart 1946.

³⁹ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1067, Residentie-Recherche Buitenzorg, 'Geheim rapport. Over toumee naar Soekaboemische van 6 t/m 8 October 1947', 9 oktober 1947.

⁴⁰ NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 2035, 'Verslag Hr. Sadikin', 9 maart 1948.

de boepati van Lebak, Raden Hardiwinangoen, door vijf leden van de Dewan Perwakilan Rakyat (DPR, Volksparlement) ontvoerd en vermoord.

Het motief van de daders was wraak. Hardiwinangoen zou als assistent-wedana van Pandeglang in 1926 tijdens de communistische opstand in Bantam hebben deelgenomen aan de ‘eliminatie’ van communisten.⁴¹ Bovendien werd hij door de DPR-leden nog steeds gezien als een marionet van de Indische regering, een ‘Nica-spion’. Toen hij in december 1945 naliet om in Rangkasbitoeng een besloten vergadering van Soekarno en Hatta bij te wonen werden de DPR-leden bevestigd in hun overtuiging van Hardiwinangoens ‘deloyale houding’ tegenover de Republiek. Het DPR-bestuur besloot hem te ontvoeren en te vermoorden. En aldus geschiedde. Het lijk van de regent werd enkele dagen later aangetroffen bij de monding van de rivier de Tjisihih.⁴²

Ook de regent van Serang, Raden Adipati Aria Hilman Djajadiningrat, werd gevangen genomen door ‘extremistische elementen’.⁴³ Ook hij zou in 1926 communisten hebben uitgeleverd aan de Nederlandse autoriteiten. Bovendien had Djajadiningrat tijdens de Japanse bezetting de communist Tjeq Mamad, die Tan Malaka had geholpen in 1942 bij zijn overtocht van Sumatra naar Java,⁴⁴ in handen gespeeld van de Kempeitai, de beruchte militaire politie van het keizerlijk leger. Tjeq werd gearresteerd, gevangengezet en zwaar mishandeld. Na de Japanse capitulatie zou Tjeq met zijn Dewan Rakyat de macht in Bantam overnemen. Zijn bestuur zou spoedig ontaarden in terreur. Tjeq op zijn beurt liet Djajadiningrat arresteren en in de gevangenis in Serang opsluiten, waar hij dagelijks zou

⁴¹ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1086, J.M. Verbrugh, inspecteur van politie, ‘Aanvullende gegevens betreffende de moord op de Regent van Rangkasbitoeng Hardiwinangoen’, 20 januari 1948; M.C. Williams, ‘Banten: “Rice debts will be repaid with rice, blood debts with blood”’ in: A. Kahin ed., *Regional Dynamics of the Indonesian Revolution: Unity from Diversity* (Honolulu, HI 1985) 54-81: 70; H.A. Poeze, *Verguisd en vergeten. Tan Malaka, de linkse beweging en de Indonesische revolutie, 1945-1949*. (Leiden 2007) 25-26.

⁴² NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1086, J.M. Verbrugh, inspecteur van politie, ‘Aanvullende gegevens betreffende de moord op de Regent van Rangkasbitoeng Hardiwinangoen’, 20 januari 1948.

⁴³ ‘De terreur in Bantam. Bendehoofden vormen er het bestuur’, *Het Dagblad*, 21 februari 1946, p. 1.

⁴⁴ Poeze, *Verguisd en vergeten*, 20-21.

zijn gemaltraiteerd.⁴⁵ Djajadiningrat had echter meer geluk dan Hardiwinangoen: hij zou worden bevrijd door troepen van de TNI en de Republikeinse resident van Buitenzorg worden.

Ook burgemeesters, wedana's en assistent-wedana's – districtshoofden en onderdistrictshoofden – ontkwamen niet aan de wraakzucht van bendes, milities en militairen. In het najaar van 1945 werden de Bantamse wedana's van Pandeglang, Tjiomas en Anjer vermoord. Zij zouden volgens de daders hebben geknoeid met de distributie van kleding, die in de oorlog door de Japanners aan het einde van de vastentijd ter beschikking van de bevolking waren gesteld.⁴⁶ De burgemeester van Soekaboemi, Raden Soeria Hoedaja, werd in augustus 1947 door de TNI ontvoerd. Na de eerste Nederlandse militaire actie, die van 21 juli tot en met 4 augustus 1947 duurde, konden gewezen Republikeinse ambtenaren in West-Java in dienst treden bij de Nederlands-Indische regering. Menig Indonesisch militair beschouwde hen als Nica-agenten. In dezelfde maand verschenen er in Soekaboemi en omgeving pamfletten waarin zij die met de Nederlanders heulden bedreigd werden met de dood.⁴⁷ In november 1947 werden in het regentschap Poerwakarta vier assistent-wedana's ontvoerd en werd een assistent-wedana doodgeschoten. In het district Manondjaja werden in juni 1949 tijdens een desavergadering de wedana van Manondjaja, de assistent-wedana van Tjibeureum en een politie-agent vermoord.⁴⁸

Loerachs waren onophoudelijk het slachtoffer van ontvoering en moord. Van de bestuursambtenaren stonden zij het dichtst bij de bevolking. Van die bevolking waren de bendes, milities en militairen direct afhankelijk. Van haar eisten zij voedsel, vrouwen, onderdak en bescherming. Kon of wilde de bevolking aan die eisen niet voldoen dan kon zij – de loerah

⁴⁵ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1055, 'Gegevens van de Hr. Mochtadi van personen, die als betrouwbare elementen kunnen worden aangemerkt voor de Pacificatie van Bantam', 28 december 1948; 'De terreur in Bantam. Bendevoormen vormen er het bestuur', *Het Dagblad*, 21 februari 1946, p. 1; Poeze, *Verguisd en vergeten*, 20-21, 23-30.

⁴⁶ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1047, 'Verslag ontwikkeling situatie in Bantam tot 11 Maart 1946', z.d., p. 1.

⁴⁷ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1077, resident HTB Buitenzorg aan procureur-generaal, 07 augustus 1947; 'Burgemeester van Soekaboemi bevrijd. Goede behandeling ondervonden', *Het Dagblad*, 22 augustus 1947, p. 2.

⁴⁸ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1108, bupati Tasikmalaja, Abas Wilaga Somantri aan resident HTB Priangan, 28 juni 1949; NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1098, chef der Negara Recherche, Rd. Djanakoem Natasoebrata, 'Crimineel verslag over de maand Juni 1949 van de Regentschappen in de Negara Pasundan', 15 juli 1949.

voorop – rekenen op hun vergelding. In de rapporten van commissarissen van politie en korpschefs worden de loerahs, die ontvoerd en vermoord waren, met naam en toenaam genoemd. De tijd is genoteerd waarop zij werden gedood. Van de daders noch van hun motieven is veel bekend. De daders worden in de rapporten aangeduid als een ‘bende’, een ‘gewapende bende’, een ‘onbekende bende’. Soms waren de daders met vijf, met dertig of met veertig man. Als wapens voerden zij pistolen, stenguns, karabijnen en kapmessen. Op een enkele uitzondering na was er voor de loerahs op wie zij het in deze jaren hadden voorzien geen ontkomen aan. Op basis van de staten en rapporten kan een lange lijst gemaakt worden van ontvoerde en vermoorde loerahs: in november 1947 werden in het regentschap Poerwakarta de loerahs van Blendoeng, Sindangkasih, Djatisari, Soekakarta, Klari, Parakanteroes, Poesakaratoe en Bantarsero ontvoerd.⁴⁹ In november 1948 werd Hamim loerah van Naringgoel (aan West-Java’s zuidkust) in zijn woning doodgeschoten door een ‘onbekende bende’.⁵⁰ In juli 1949 werd de loerah van Tjinta, ten noordoosten van Garoet, ontvoerd door een ‘bende’ en daarna doodgeschoten.⁵¹ In de revolutiejaren moeten er in West-Java honderden en nog eens honderden loerahs ontvoerd en om het leven gebracht zijn.

Wat voor loerahs gold, gold ook voor politieambtenaren. Ook zij werden door ‘bendes’ en ‘milities’ gezien als Nica-agenten en dat was een motief om hen te ontvoeren en te vermoorden. Dat werd gezegd van de moorden, die in september en oktober 1947 in de residentie Soekaboemi op drie agenten van de desapolitie.⁵² In november 1947 werden twee agenten van de stadspolitie van Soekaboemi door een gewapende bende uit hun woning ontvoerd. De volgende morgen werden hun ‘zwaar verminkte lijken’

⁴⁹ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1081, Djanakoem Natasoebrata, commissaris van politie Ie klasse, ‘Beknopt politiek-politioneel verslag van de regentschappen Bandoeng, Garoet, Tasikmalaja, Tjiamis, Soemedang, Cheribon, Koeningan, Indramajoe, Madjalengka, Poerwakarta en Soekaboemi over de maanden November en December 1947’, 5 januari 1948.

⁵⁰ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1082, commissaris van politie I, A.M. Maks, aan resident Buitenzorg, 17 november 1948.

⁵¹ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1109, resident HTB Priangan aan PG, 23 juli 1949.

⁵² NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1067, inspecteur van politie bij de residentie-recherche Buitenzorg, ‘Geheim rapport over tournee naar Soekaboemische van 6 t/m 8 October 1947’, 9 oktober 1947.

gevonden.⁵³ In juni 1949 werd nabij Indramajoe een desapolitie door 60 man vermoord. In dezelfde maand werden in Madjalengka vijftien desabestuursleden ontvoerd, onder wie drie desapolitiemannen.⁵⁴ Ook *ronda's* (nachtwachten) en *kepala ronda's* (nachtwachthoofden) liepen een groot risico het slachtoffer te worden van bendes of milities. Roemanta, *kepala ronda* van de kampong Tjiborerang, ten noordoosten van Garoet, werd in januari 1949 tijdens zijn patrouille ontvoerd door tien man, die bewapend waren met twee revolvers en kapmessen. De volgende ochtend werd hij aangetroffen met één schotwond midden door de borst, één schotwond achter de schouders en één houwslag aan de rechterzijde van het hoofd.⁵⁵ In diezelfde maand werden even ten noorden van Tasikmalaja, in Indihiang, twee lijken gevonden, van wie een kon worden geïdentificeerd als Asmita, de *kepala ronda* van de kampong Tjikoenirwetan. De moordenaars zouden te vinden zijn onder de *kaum DI*, de aanhangers van de Daroel Islam.⁵⁶

Islamitische Staat

De Darul Islam was een beweging die na 1945 in West-Java was ontstaan, zich in latere jaren naar delen van Midden-Java, Zuid-Borneo, Zuid-Celebes en Atjeh zou verspreiden en zich ten doel stelde een Islamitische Staat van Indonesië (Negara Islam Indonesia) te stichten.⁵⁷ De militaire tak van de beweging was de in 1948 opgerichte Tentara Islam Indonesia (TII, Islamleger van Indonesië). De TII was een samenvoeging van de islamitische strijdgroepen Hizboellah en Sabilillah. De inlichtingendienst

⁵³ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1082, 'Staat van terreurdaden c.q. bestands-schendingen door rampok- en terreurbenden e.a. Rep.-strijdorganisaties in de Residentie Buitenzorg, in de periode 1 November tot en met 15 December 1947', z.d.

⁵⁴ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1098, Djanakoem Natasoebrata, Chef der Negara Recherche, 'Crimineel verslag over de maand Juni 1949 van de Regentschappen in de Negara Pasundan', 15 juli 1949.

⁵⁵ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1108, R.T.A. Padmanegara, regent van Garoet, aan resident HTB Priangan, 5 januari 1949.

⁵⁶ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1108, Abas Wilagasomantri, bupati Tasikmalaja, 'Tjatanan tentang kedjadian2 dalam kaboepaten Tasikmalaja, menoeroet laporan2 jang ketrima dari tanggal 1 sampai 8 Februari 1949', 10 februari 1949.

⁵⁷ C. van Dijk, *Rebellion under the Banner of Islam: The Darul Islam in Indonesia* (Den Haag 1981) 91.

van de TII stond bekend onder de ominieuze naam Gestapo. Gestapo en TII bestreden hun tegenstanders met buitensporig geweld. In hun baanbrekende studies over de Darul Islam, respectievelijk uit 1981 en 2012, noemen de Nederlandse islamoloog Kees van Dijk en de Italiaanse islamologe Chiara Formichi weliswaar het geweld waarmee deze beweging tegen het Indonesische leger en de Indonesische burgerbevolking optrad, maar zij besteden geen aandacht aan de aard en omvang van dat geweld.⁵⁸

De geestelijke vader van de politieke en militaire structuur van de Islamitische Staat was de belangrijkste leider van de Darul Islam S.M. Kartosoewirjo. Kartosoewirjo beschouwde de Renville-overeenkomst van januari 1948, waarbij Nederland en de Republiek besloten tot een wapenstilstand en tot terugtrekking van de TNI uit West-Java, als een verholde zegen. De diplomatie had gefaald. Soekarno en de zijnen zouden zich door de Nederlanders hebben laten ringeloren. De moslims van West-Java zouden de revolutie in naam van de islam voortzetten en zouden een islamitische staat stichten. Aan de wieg van die Indonesische Islamitische Staat, de Negara Islam Indonesia (NII), zou Kartosoewirjo in augustus 1949 staan. De NII en de TII, die staat en dat leger, stelden zich tegenover de Republiek Indonesië. Uit de documenten, die in september 1948 door Nederlandse militairen op eenheden van de TII werden buitgemaakt – en die zich nu in het Nationaal Archief in Den Haag bevinden – kunnen we lezen hoe Kartosoewirjo en de zijnen zich de weg naar een Islamitische Staat van Indonesië voorstelden. Uit die documenten spreekt visie en durf, vindingrijkheid en verbeterheid, maar vooral meedogenloosheid.

In een document van de TII uit juni 1948, dat getiteld is ‘Rentjana dijahad’ (Plan voor de heilige oorlog), beschrijft een divisiecommandant welke acties moesten worden ondernomen in de periode van 5 juli tot en met 13 augustus 1948, ‘fase 1’ van de heilige oorlog. In deze fase zou de ‘vijfde colonne’ van de Darul Islam onder de bevolking een subtiële propaganda (*propaganda haloes*) moeten voeren, die bestond uit het verspreiden van verhalen, geruchten en fabels. Zo zou het uitbreken van de pest in vier desa’s in het district Tjiandjoer, waaraan 7000 mensen waren bezweken, erop wijzen dat de slachtoffers de islam vijandig gezind waren geweest. Zo zouden door Gods rechtvaardigheid talloze Nederlandse militairen door eigen vuur zijn omgekomen. En zo zou de uitbarsting van

⁵⁸ Van Dijk, *Rebellion*, 91; R.W. Hefner, ‘Book Review: Chiara Formichi, “Islam and the Making of a Nation: Kartosuwiryo and Political Islam in 20th Century Indonesia”’, *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 169.4 (2013) 538-541: 540.

de Goenoeng Gede bij Tjiandjoer erop duiden dat de komst van de Mahdi – dat is de Messias – aanstaande was.⁵⁹ In ‘fase 1’ ook zou de gewapende tak van de Darul Islam haar tegenstanders zonder pardon uit de weg moeten ruimen. In het Soendanees spraakgebruik van de beweging raakten voor het begrip ‘doden’ allerlei termen in omloop: tegenstanders werden *diboenoeh*, *digodog* of *didorbo*, dat is ‘opengesneden’, ‘gekookt’ of eenvoudigweg ‘neergeknald’.⁶⁰ Behalve dat de huizen van de Nederlanders moesten worden afgebrand en dat de thee, kina- en suikerriettuinen moesten worden vernietigd, moesten in elk onderdistrict de spionnen, de desahoofden en de bestuursambtenaren worden ontvoerd en vermoord.⁶¹ In Bandoeng – evenals in Bogor, Soekaboemi en Tjiandjoer – moesten er bomaanslagen worden gepleegd, voorafgegaan door provocaties en moordpartijen.⁶² Pekalongan moest worden gezuiverd van mensen en bevolkingsgroepen die de Darul Islam tegenwerkten.⁶³

Wie de Darul Islam weerstreefde, belandde op een zwarte lijst van de TII. Op zo’n zwarte lijst, die in september 1948 in handen van de NEFIS gekomen was, stonden 88 personen. Onder hen die vermoord moesten worden bevonden zich mantri’s – opzichters – bij het Boswezen, mandoers – ploegbazen – bij theondernemingen, onderwijzers, politieambtenaren, rechercheurs, griffiers, dorpschoudeurs en hoge bestuursambtenaren, tot aan regenten toe.⁶⁴ De zwarte lijsten werden ter hand gesteld van de inlichtingendienst van de TII, de Gestapo. De Gestapo had de taak militaire en politieke gegevens te verzamelen, fluistercampagnes op te zetten, anti-

⁵⁹ NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 6367, CMI Document 5041, 18 augustus 1948, p. 12.

⁶⁰ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1098, Djanakoem Natasoebrata, Chef der Negara Recherche, ‘Beknopt politiek-politioneel verslag over de maand Juni 1949 van de Regentschappen in de Negara Pasoendan’, 15 juli 1949.

⁶¹ NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 6367, CMI Document 5041, 18 augustus 1948, p. 14.

⁶² NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 6367, CMI Document 5041, 18 augustus 1948, 14; Panglima Divisi Tentara Islam Indonesia, ‘Rentjana Djihad: Menjelesaikan Djawa Sebelah Barat’, 26 juni 1948, p. 3.

⁶³ NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 6367, CMI Document 5041, 18 augustus 1948, 14; Panglima Divisi Tentara Islam Indonesia, ‘Rentjana Djihad: Menjelesaikan Djawa Sebelah Barat’, 26 juni 1948, p. 4.

⁶⁴ NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 6367, ‘Verslag over de Daroel-Islam beweging’, ‘De “Black-List” der Tentara Islam Indonesia’, CMI Document 5041, 18 augustus 1948, pp. 13-14.

Nederlandse pamfletten te verspreiden en sabotage te plegen. Bovendien bestond haar taak uit het schrijven van dreigbrieven en het liquideren van hen die met de Nederlanders samenwerkten.⁶⁵ Zo ontving de loerah van de desa Tjipareuan, Bloeboer Limbangan, in mei 1948 een dreigbrief, waarin hij ervan werd beschuldigd god en vaderland te hebben verraden. Bleef hij 'zondigen' dan moest hij eens opletten waar straks, wanneer de Gestapo-agressie uitbarstte, het mes van de dood zou neerkomen (*nanti apabila agresi Gestapo jang akan datang anaslah peso pati dimana letaknja*).⁶⁶

De Gestapo ging grondig te werk en liet het niet bij bedreigingen. Ontvoeringen, moordaanslagen en brandstichtingen vonden in 1949 vrijwel dagelijks plaats. In zijn 'crimineel verslag' over januari van dat jaar constateerde de chef van de Negara Recherche 'een opleving der criminaliteit over de gehele linie'. Van de 683 ontvoeringen in het regentschap Tasikmalaja in die maand, kwamen er 650 voor rekening van de Daroel Islam.⁶⁷ De TII trad meedogenloos op en zette los van de Republikeinse onderhandelingspolitiek haar strijd voort in de door de Nederlanders gesteunde Negara Pasundan – de staat Pasoendan. De chef van de Negara Recherche constateerde in zijn 'politiek-politioneel verslag' over juni 1949, dat de Darul Islam 'in wezen ook (zelfs) tegen de Republiek Indonesia' actie begon te voeren.⁶⁸ En dat zou de Islamitische Staat in West-Java tot aan het begin van de jaren zestig blijven doen toen het Indonesische leger de beweging liquideerde, de leiders arresteerde en Kartosuwirjo executeerde.

⁶⁵ NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 6367, CMI Document 5041, 18 augustus 1948, p. 9.

⁶⁶ NA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv. nr. 973, Chef gewestelijke recherche Garoet aan hoofdcommissaris van politie Bandoeng, 11 mei 1948.

⁶⁷ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1098, Djanakoem Natasoebrata, Chef der Negara Recherche, 'Crimineel verslag over de maand Januari 1949 van de Regentschappen in de Negara Pasoendan', 15 februari 1949.

⁶⁸ NA, PG, 2.10.17, inv. nr. 1098, Djanakoem Natasoebrata, chef der Negara Recherche, 'Beknopt politiek-politioneel verslag over de maand Juni 1949 van de Regentschappen in de Negara Pasoendan', 15 juli 1949.

Slotwoord

In dit verkennend artikel over het Indonesische geweld tegen de Indonesische burgerbevolking in West-Java tijdens de Revolutie heeft de aard en omvang van dat geweld centraal gestaan. Slachtoffers van het geweld waren Indonesiërs die bij Nederlanders werkten, aan Nederlanders verkochten, voor Nederlanders spioneerden. Slachtoffers waren ook Indonesische bestuurs- en politieambtenaren. De Australische historicus Vickers schat het aantal Indonesische burgerslachtoffers dat door geweld om het leven kwam op 25.000 à 100.000. De meeste burgerslachtoffers – 2,4 miljoen – stierven echter geen gewelddadige dood. Zij stierven van honger en uitputting of bezweken aan ziektes. Of deze massale sterfte te wijten was aan Nederlandse blokkades, Indonesische evacuatie of anderszins is moeilijk na te gaan.

De Indonesische daders van het geweld tegen Indonesische burgers vormden een diverse groep. Onder hen bevonden zich militairen, zoals die van de TNI in Soekaboemi, revolutionairen, zoals die van de Dewan Perwakilan Rakyat in Bantam, en islamisten, zoals die van de Darul Islam in Garoet. In de Nederlandse rapporten worden de meeste daders echter aangeduid als ‘kwaadwilligen’, ‘terroristen’ of ‘extremisten’ of als deel uitmakend van een ‘bende’, een ‘gewapende bende’ of een ‘onbekende bende’.

De opzet van de daders was dezelfde: moord. Zij zijn zich bewust geweest van de gevolgen van hun daden en hebben deze daden ook gewild: *‘bikin abis Tjina’* (maak de Chinezen af). De motieven van de daders waren echter velerlei. Dat kon wraak, afgunst of hebzucht zijn. Maar dat konden ook religieuze, militaire of etnische motieven zijn: *‘bikin abis Tjina sebab andjing Nica’* (maak de Chinezen af, want het zijn Nica-honden). Wat de daders ook tot hun misdrijven mag hebben bewogen, deze analyses gaan voorbij aan het ongeloof, de ontreddering en de doodsangst bij de slachtoffers en gaan voorbij aan het sadisme, het cynisme en de onverschilligheid bij de daders.

In Indonesië lijkt de belangstelling voor het Indonesische geweld tegen de burgerbevolking in de revolutiejaren te groeien. Zoals wel vaker gebeurt, ging ook daar de kunst aan de wetenschap vooraf. In 2009 vertoonde de beeldend kunstenaar FX Harsono voor het eerst zijn indringende videodocumentaire *nDudab* (De opgraving) over de massamoord op Chinese burgers in 1947-1948 in de omgeving van zijn

geboortestad Blitar, Oost-Java.⁶⁹ In een scherp en moedig artikel in het dagblad *The Jakarta Post* van 12 november 2013 roept de historicus Abdul Wahid zijn landgenoten op om het onaanvaardbare te aanvaarden en onder ogen zien dat de Revolutie niet alleen de heiligste maar ook de donkerste periode van de Indonesische geschiedenis is.⁷⁰

⁶⁹ FX Harsono, 'nDudah', [Http://www.fxharsono.com/videowork_view-ndudah.php](http://www.fxharsono.com/videowork_view-ndudah.php), geraadpleegd 23 juli 2016.

⁷⁰ A. Wahid, 'The Untold Story of the Surabaya Battle of 1945', [Http://www.thejakartapost.com/news/2013/11/12/the-untold-story-surabaya-battle-1945.html](http://www.thejakartapost.com/news/2013/11/12/the-untold-story-surabaya-battle-1945.html).